

CuMoO₄ un CuMo_xW_{1-x}O₄ lokālās struktūras un termohromo īpašību pētījumi, izmantojot rentgenabsorbcijas spektroskopiju

Inga Jonāne

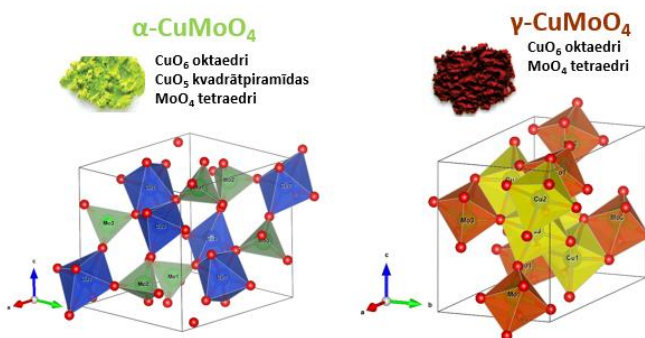
inga.jonane@cfi.lu.lv <http://www.dragon.lv/mmost/>

Materiālu morfoloģijas un struktūras pētījumu laboratorija

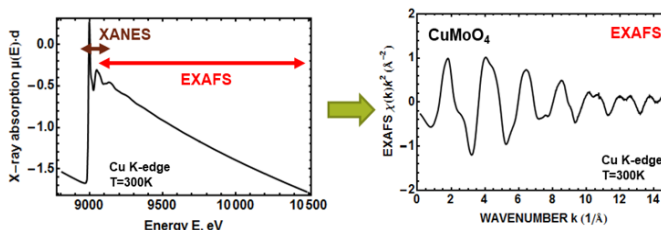
CuMoO₄ (vara molibdāts) ir funkcionāls materiāls ar **termohromām** un **pjezohromām** īpašībām. Materiālam novērojama krāsas maiņa no gaiši zaļas uz brūnu (skat. Att.1.) un vairākas fāžu pārejas temperatūras un/vai spiediena ietekmē. Pēdējos gados tas radījis interesi ar savām katalītiskajām īpašībām, tomēr tam ir liels potenciāls temperatūras un spiediena sensoru pielietojumam, kā arī tas varētu tikt izmantots kā viedais neorganiskais pigments. Tā funkcionālās īpašības ir cieši saistītas ar tā strukturālajām īpatnībām.

Šī projekta mērķis bija izpētīt saistību starp CuMoO₄ lokālo struktūru un tā termohromajām īpašībām temperatūru diapazonā no 10K līdz 923K, kā arī izpētīt volframa koncentrācijas ietekmi uz CuMo_{1-x}W_xO₄ struktūru un īpašībām.

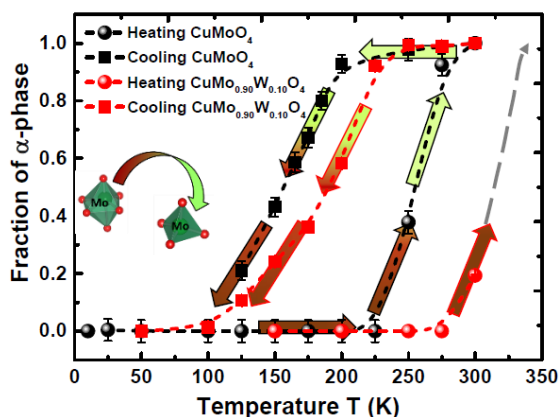
Informāciju par materiāla lokālo struktūru sniedz **rentgenabsorbcijas spektroskopija**, kas bija šī pētījuma pamata eksperimentālā metode. Rentgenabsorbcijas eksperimenti tika veikti sinhrotronā starojuma centros DESY (Vācijā) un ELETTRA (Itālijā). Eksperimentos tika uzņemti rentgenabsorbcijas spektri – absorbcijas koeficienta atkarība no rentgenstarojuma enerģijas. Šos spektrus nosacīti var iedalīt divos reģionos – **XANES** (X-ray Absorption Near Edge Structure) un **EXAFS** (Extended X-ray Absorption Fine Structure)(skat. Att.2.).

Attēls 1. α -CuMoO₄ un γ -CuMoO₄ paraugi un struktūras modeļi

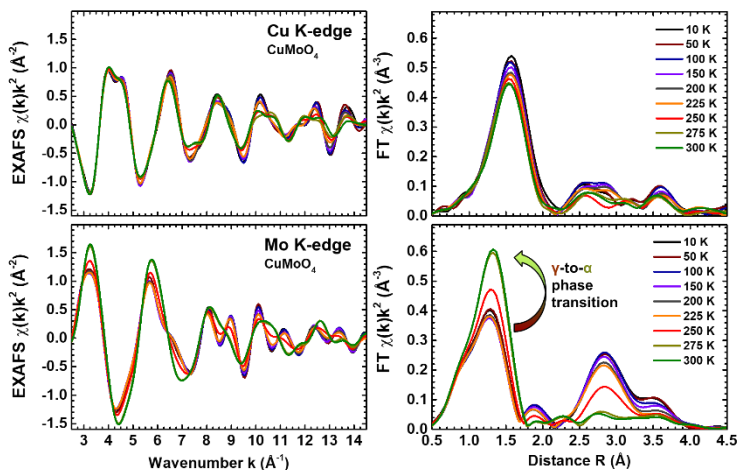
Attēls 2. CuMoO₄ Cu K-malas rentgenabsorbcijas spektrs ar norādītiem XANES un EXAFS reģioniem, kā arī izdalīts EXAFS

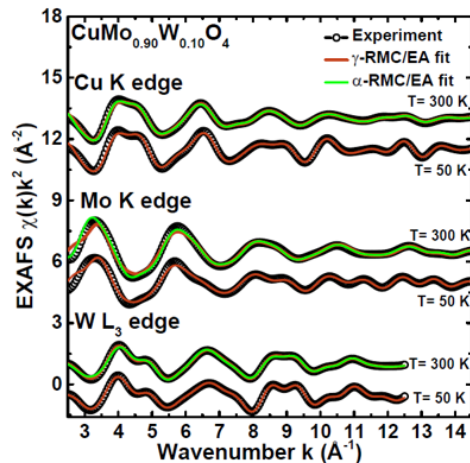
Attēls 3. α -fāzes koncentrācijas atkarība no temperatūras CuMoO₄ un CuMo_{0.90}W_{0.10}O₄, sildot un dzesējot

Molibdēna K-malas XANES spektru analīze, izmantojot lineārās kombinācijas metodi, ļāva sekot molibdēna koordinācijas maiņai starp **oktaedrisku (α -fāzē)** un **tetraedrisku (γ -fāzē)** un rekonstruēt fāžu pāreju raksturojošu **histerēzi** (skat. Att.3.). (α un γ fāzēm atbilstošie struktūras modeļi ir parādīti Att.1.) Tika novērots, ka 10% volframa CuMo_{1-x}W_xO₄ cietajos šķīdumos nobīda fāžu pārejas temperatūru par ~50-100K.

Eksperimentālo EXAFS spektru (skat. Att.4.) analīze tika veikta, izmantojot apgriezto Monte-Karlo (RMC) metodi. Tā balstās uz gadījuma rakstura atomu koordināšu nobīdēm trīsdimensionālā struktūras modelī ar mērķi iegūt pēc iespējas labāku sakritību

Attēls 4. Eksperimentālie CuMoO₄ Cu un Mo K-malu EXAFS spektri un to Furjē transformāciju modulis atkarībā no temperatūras. Izmaiņas Mo spektros norāda uz $\gamma \rightarrow \alpha$ fāžu pāreju

Attēls 5. RMC aprēķinu rezultāti CuMo_{0.90}W_{0.10}O₄ Cu, Mo K-malām un W L₃ malai. Aprēķini tika veikti, izmantojot gan α , gan γ struktūras modeļus

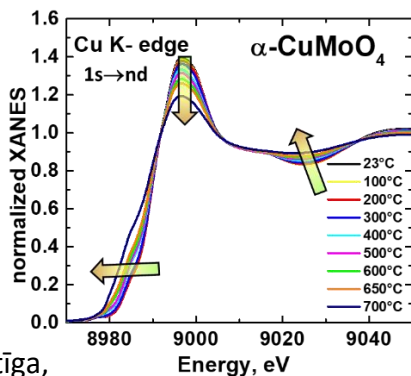
starp eksperimentālo un teorētiski aprēķināto EXAFS spektru. Aprēķini tika veikti vairākām absorbcijas malām vienlaicīgi. RMC aprēķinu rezultāti CuMo_{0.90}W_{0.10}O₄ pie 50K un 300K ir parādīti Att.5. Iegūtie struktūras modeļi tika izmantoti, lai aprēķinātu interesējošos strukturālos parametrus (starpatomu attālumus, vidējās relatīvās svārstību amplitūdas un tml.).

Augsto temperatūru diapazonā (virs istabas T) CuMoO₄ arī maina savu krāsu no gaiši zaļas uz brūnganu. Šajā gadījumā krāsas maiņa nav saistīta ar jaunu fāzi, bet rodas temperatūras ietekmē. No lokālās struktūras viedokļa temperatūra būtiskāk ietekmē Cu lokālo apkārtni (skat. Att.7), nekā Mo, jo α -fāzē molibdēns ir ar tetraedrisku konfigurāciju – stiprām Mo-O saitēm (skat. Att.8).

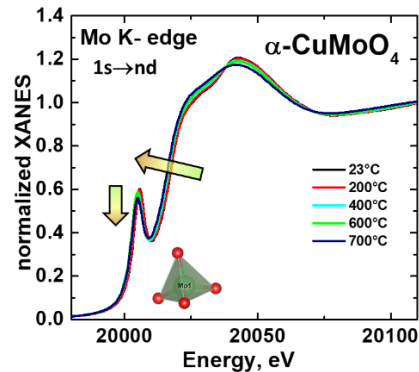

Attēls 6. CuMoO₄ krāsas maiņa paaugstinātās temperatūras ietekmē

Projektā tika iegūta informācija par to, kas notiek ar CuMoO₄ lokālo struktūru, materiālu dzesējot, sildot un dopējot ar volframu. Iegūtā informācija ir vērtīga, lai izskaidrotu un iemācītos kontrolēt materiāla termohromās īpašības.

Attēls 7. α -CuMoO₄ Cu K-malas XANES spektra atkarība no temperatūras. Izteikts termiskais efekts ir novērojams

Attēls 8. α -CuMoO₄ Mo K-malas XANES spektra atkarība no temperatūras. Temperatūras paaugstināšana nerada būtiskas izmaiņas Mo lokālajā apkārtnē

No iegūtajiem rezultātiem projekta izpildes laikā tika sagatavotas 2 publikācijas:

1. I. Jonane, A. Cintins, A. Kalinko, R. Chernikov, A. Kuzmin, X-ray absorption spectroscopy of thermochromic phase transition in CuMoO₄, Low Temp. Phys. 44 (2018) 568-572; (IF: 1.044, SNIP: 0.855)

2. I. Jonane, A. Cintins, A. Kalinko, R. Chernikov, A. Kuzmin, Low temperature X-ray absorption spectroscopy study of CuMoO₄ and CuMo_{0.90}W_{0.10}O₄ using reverse Monte-Carlo method, (Iesniegts žurnālā Radiation Physics and Chemistry (IF: 1.435, SNIP: 1.02))